

ПРЕДГОВОР

Јован Јовановић (1869–1939) био је један од значајних учесника у политичком животу Србије пре и током Првог светског рата, као и у потоњој југословенској држави. Познат је под надимком Пижон, што на француском језику значи голуб. Његов пријатељ Павле Поповић ословљавао га је надимком Пиђонино.

Рођен у Београду, Јовановић се у њему школовао, завршивши основну школу, гимназију и Правни факултет. Лисанс (лиценцијат) права одбранио је у Паризу. У државној служби био је од 1892, понајвише у дипломатији. Једини послови изван ове службе били су му: писар у београдском варошком суду (1892), ванредни професор Административног права на Великој школи (1900–1901) и секретар Министарства финансија (1903). Све остало време провео је у дипломатској служби, у Министарству иностраних дела, почев од 1896. године. Као дипломата службовао је у скоро свим дипломатским звањима у Београду, Цариграду, Софији, Скопљу, Атини, Каиру, Цетињу, Бечу и Лондону. Године 1904. постављен је за шефа Конзуларног одељења, а 1911. за начелника у Министарству иностраних дела. Био је још два пута на значајнијим функцијама – министар спољних послова (1912, свега два и по месеца) и министров помоћник (1914–1916). Каријеру дипломате завршавао је два пута, будући да је два пута пензионисан, после вршења функције посланика у Лондону (1916–1918) и именовања за посланика у Вашингтону, али на ту дужност није ступио (1920). Време када је Јовановић био у дипломатској служби Краљевине Србије, период је њеног највећег успеха и време када су дипломатију србијанске државе водиле врхунске дипломате, предане свом послу и својој држави.

Јовановићево пензионисање није означило крај његове каријере. У новој држави посветио се унутрашњој политици, пошто се прихватио посланичког звања (1920–1925). Био је члан Земљорадничке странке и по мишљењу Јаше Продановића био је њен „стварни шеф“.

Вредна је пажње и Јовановићева књижевна делатност, схваћена у најширем значењу овог појма. Био је сарадник у завидном броју листова и часописа, како у земљи, тако и у иностранству. Скоро сви радови које је написао односе се на две теме: на спољну политику Србије и на национално питање. Пишући о овим појавама после завршетка Првог светског рата, нарочито о првој, Јовановић је обилато користио своје дневничке записе, који нажалост нису сачувани у целини. Није познато да ли их је уништио аутор након што су искоришћени, или су нестали на неки други начин.

Јован Јовановић бавио се преводилаштвом од 1891. до 1933. године. И да се само преводилаштву посветио, припало би му пристојно место у српској култури. Највише је преводио Жила

Пајоа, а ми помињемо само преводе Чича Горија Балзака и Гучову Дипломајску историју модерне Европје од Берлинској конгреса до Версајској мира (1878–1919).

Дневник Јована Јовановића део је његове богате збирке докумената која се чува у Архиву Југославије и садржи 92 архивске кутије. Архивистички је обрађен један њен део, 69 кутија, с инвентаром као информативним средством. Преостали део још је необрађен, али се може несметано користити пошто је урађен одговарајући попис садржаја преосталих кутија. Дневник се чува у кутији број 54. Мањи део писане заоставштине Јована Јовановића налази се у Архиву Македоније у Скопљу.

Раздобље које обухвата Јовановићев Дневник време је када је обављао дипломатске послове; из тог разлога он је, пре свега, посвећен спољној политици Краљевине Србије. Није познато да је после свршетка Првог светског рата водио дневничке записе попут ових.

Јовановићев Дневник ретко је коришћен у историографији, а разлог томе јесте чињеница да је рукопис скоро нечитљив, јер је мастило избледело, а слова су исписана ситно, те су стога тешко препознатљива. Нека места су сасвим нечитљива, што је назначено у самом тексту, у виду напомене приређивача. Стога смо имали немало проблема са ишчитавањем многих речи, али смо уверени да смо тај посао ваљано обавили. На прсте би се могли набројати историописци који су само навели овај Дневник, а Ненад П. Габрић (видети фусноту 1), једина особа која га је чешће користила (цитирао га је свега седам пута!), написао је о њему само то да је „изузетно богата ризница за научно истраживање“.

Јовановићев Дневник није редовно вођен, има празнина, али када се погледа у целини, оставља утисак импозантног дела и по обиму и по значају података корисних истраживачима Великог рата, пре свега за проучавање дипломатије Србије, њених односа са савезницима и непријатељима, као и Јовановићеве улоге у свим тим збивањима.

Дневник почиње 1896, а завршава се 1920. годином. Јовановић није уредно водио дневничке белешке све до 1914, али јесте у периоду 1915–1918, а делимично и до 1920. године. Може се рећи да су дневни записи од августа 1916. до краја 1918. редовни, опширни и садржајни. Будући да недостају дневнички записи из значајне 1914, нити их има сачуваних у било ком облику у његовој заоставштини у Архиву Југославије, нити се ишта поуздано зна о њима, то читаоце упућујемо на његове радове о догађајима из те године. Сви они су непосредно или посредно везани за тему одговорности Србије за избијање Првог светског рата:

– „Из историје Светског рата: Први дани после Сарајева“, *Нова Европа*, књига I, број 1, Загреб 1920.

– „Сарајевски атентат и планови Фрање Фердинанда“, *Српски књижевни гласник*, књига XII, свеска 5, Београд 1924.

– „Одговорност за светски рат“, *СКГ*, књига XV, свеска 5, Београд 1925.

– „Пред сарајевски атентат“, *СКГ*, књига XIX, свеска 1, Београд 1926.

– „Психологија сарајевског атентата“, *СКГ*, књига IX, свеска 7, Београд 1926.

- *Одговорности Србије за Свешки рат*, Београд 1927.
- *Сарајевски атентат и Србија*, Београд 1927.
- *Порекло Свешког рата*, Београд 1930.

Јовановић је аутор још неколико запажених и хвале вредних књига. Мада је био правник по образовању, његова интелектуална делатност понајвише је исказана у историографији:

- *Борба за народно уједињење 1903–1918*, Београд 1937.
- *Борба за народно уједињење (1914–1918)*, Београд 1935.
- *Јужна Србија од краја XVIII века до ослобођења*, Београд 1941.
- *Дипломатска историја Нове Европе (1918–1938)*, књ. I–II, Београд 1938, 1940.¹

Догађаји из 1914. били су несумњиво најзначајнија збивања током целог рата. Промене које су уследиле 1918. непосредна су последица ових збивања, делимично коригована услед неколико битних догађаја који су пресудно утицали на ток ратовања. Стога и у светској и у српској историографији број радова о издијању Великог рата знатно преовладава у односу на број радова о његовом завршетку и преуређењу Европе. Српска историографија, пре свега, али и светска, сиромашније су због многих несталих и (намерно или ненамерно) уништених докумената. Два таква документа вредна су пажње.

1) *Записници са седница владе Краљевине Србије из 1914. године*. Записници су вођени, али се не може утврдити како су и да ли су нестали.² Њихово проналажење и публиковање био би највећи допринос српске историографије обележавању Првог светског рата и несумњиви издавачки подухват.

2) *Записи из 1914. године у Јовановићевом Дневнику*. На основу увида у оригинал не може се донети никакав поуздан закључак, осим запажања да у тој свесци дневнички записи нису вођени, сем за период 5–12. августа. Та чињеница уверава нас да је марљиви Јовановић ипак водио

1 Потпуна библиографија у: Ненад П. Габрић, *Јован Јовановић Пижон и европска дипломатија Србије (1913–1918)*, Београд 2011, стр. 349–390.

2 Познато је да су записници са седница србијанске владе вођени током 19. века, али неуредно. Досада су објављени: *Записници седница Министарског савета Србије 1862–1898* (приредио Никола Шкерковић), Београд 1952; и *Записници седница Министарског савета Србије 1915–1918* (приредили Драгослав Јанковић и Богумил Храбак), Београд 1976. Део седница Министарског савета из времена српско-турских ратова (1876–1878) записао је и публиковао Јеврем Грујић у трећој књизи *Записи* (Београд 1923). Кад је реч о 1914. години, Јанковић и Храбак тврде да на „почетку рата записници нису вођени“ (стр. 7), али не наводе ниједан податак којим би читаоце или истраживаче уверили у ову тврдњу.

У кризним временима, посебно оним која су узроковали ратови, вођени су и тајни деловодни протоколи. У то да је нешто такво постојало и у време Великог рата, дакле и 1914, не би требало сумњати. О томе смо у литератури пронашли само један податак. Васа Казимировић у књизи *Црна рука* (Нови Сад 2013), на страни 605, у напомени број 509 пише: „Архив Југославије, збирка Јов. Јовановића, Поверљиви деловодни протокол из 1914. године“. Он чак цитира из овог документа део телеграма Пашића Путнику! Сви наши напори да пронађемо „Поверљиви деловодни протокол из 1914. године“ не само у овој збирци већ у било ком нашем архиву, завршили су се неуспехом. То не значи да „Поверљиви деловодни протокол из 1914. године“ не постоји, већ да би ваљало наставити трагање за овим Казимировићевим податком.

дневничке записе, али њихова судбина засада остаје обавијена тајном. Истичемо да оно што је Јовановић записао о тим догађајима истог дана или неки дан касније, у време једне од најтежих година у повести српског народа и србијанске државе, није исто у односу на оно што је писао о истим тим збивањима по окончању рата, када се наставило с укрштањем копаља о избијању Великог рата, у сасвим другим и нимало блажим политичким околностима. Пред српском историографијом одавно је тај изазов, нимало лак, чак и болан, да се публикују записници са седница Министарског савета из 1914, као и Јовановићев *Дневник* из исте године. Ако су документи нестали у вихору рата, ствара се сасвим другачија слика од оне која постоји у случају да су они сакривени. Уверени смо да нема више никаквих разлога да ова значајна документа не буду доступна нашим и страним истраживачима Првог светског рата.

Чини се да је Јовановић своје дневничке записе припремао за публикавање, ако не све, а оно бар оне који се односе на период његовог службовања у Лондону, и то одмах после завршетка дипломатске каријере. На то указују поједина места у записима у којима аутор упућује на неке раније или касније догађаје или појединости.

Јовановићев *Дневник*, осим почетног периода, обухвата време Великог рата (1915–1918), као и његова књига *Сиварање заједничке државе Срба, Хрвајша и Словенаца* (књ. I–III, Београд 1928, 1929, 1930). Ваљало би у појединостима проучити како је настала ова књига, пошто је несумњиво заснована на пишчевом *Дневнику*. На такав закључак упућује нас чињеница да је први том ове књиге цео посвећен 1914. години, до извођења видовданског атентата, чиме се „завршава пре-дигра Светског рата“. У „Поговору“ аутор истиче да ће у другој књизи, истог обима, приказати Велики рат! Ова несразмера у подели времена Првог светског рата и томова књиге није могла да опстане, те је аутор цео рат приказао у два тома. Ни овим Јовановић није време и догађаје ваљано распоредио, те остаје непознато зашто је тако поступио.

За писање првог тома ове књиге, као и за писање свих осталих радова посвећених избијању рата 1914. године, Јовановић се понајвише користио својим *Дневником*. Отуда претпоставка да је из *Дневника* сам уклонио записе о њој. Вреди напоменути да је први том ове књиге бољи од остала два, да је садржајнији, уреднији и конципиранији. Он је, иначе, много коришћен, а мало цитиран.

Неколико културних посленика усудило се да напише кратка сећања на Јована Јовановића. Слободан Јовановић, који је с њим започео дипломатску каријеру, оставио је вредан податак о његовом раду и марљивости у писању дневничких записа. „Он је имао огромну радну снагу; чак и онда када није било канцеларијског посла, непрестано је нешто читао и бележио – и убрзо држао је сву архиву пропаганде у прстима [...] Јовановић се слабо мешао у разговор – он је уопште био ћутљив човек – али, ако није много говорио, много је слушао и опажао. После кратког времена имао је своје утврђено мишљење о свима важнијим посетиоцима – и то је мишљење било углавном тачно. Запажао је код људи главну ствар, управо ону коју је с погледом на дани посао требало запазити. Остало га се није тицало. Било је међу нашим агентима људи непоузданих, али иначе

занимљивих, који су нешто хитрином нешто лепоречивошћу умели да забашуре свој нерад или неуспех. Иако још млад, Јовановић је имао сигурно око за ову врсту људи, и могао је зачас, само једном речи, неки пут и само једним погледом, да их избаци из седла.“ Вреди напоменути и следеће запажање Слободана Јовановића: Светислав Симић, њихов претпостављени у Министарству, битно је утицао на то да се Јован од чиновника развије у вредног националног радника.³

Ово запажање познатог историка уверава нас у то да су записи у *Дневнику* Јована Јовановића поуздани.

***

Рукопис *Дневника* Јована Јовановића има више целина, које је сам Јовановић обележио као такве. Оне обухватају одређени период, па ћемо их као такве и навести, с његовим датирањем. Све дневничке белешке вођене су у свескама различитог формата, писане ћирилицом и различитим бојама мастила.

1) Део *Дневника* који обухвата период 27. VII 1896. – 15. XI 1896. писан је на листовима каро-папира, пресавијеним напола тако да су добили форму свеске. Рукопис је читак, без преправки на самом тексту. На првој страни свеске записао је „I-ва књига“.

2) Део *Дневника* који обухвата период 4. III 1898. – 6. IX 1899. писан је у свесци са широким линијама и црним јачим корицама. Има 144 исписане стране.

3) Део *Дневника* који обухвата период 16. IV 1903. – 30. IV 1903. исписан је на седам мањих појединачних листова каро-папира.

4) Дневнички записи 30. XII 1903. – 1. V 1904. писани су на три појединачна листа без линија, на пет страна. На полеђини трећег листа аутор је записао: „Био отпражник послова у Софији 1903–1904“.

5) Део *Дневника* који обухвата време 10. IV 1910. – 2. XII 1910. писан је на 31 страни, у деловима свеске у којој се водило финансијско и рачуноводствено пословање. По рукопису би се рекло да је писан у више наврата.

6) Део *Дневника* који обухвата време 4. VIII 1914. – 14. VIII 1914. исписан је на три појединачна листа без линија, на пет страна.

7) Део *Дневника* вођен од 4. IX 1915. – 14. X 1915. писан је на 25 листова каро-папира, само с једне стране, нечитљивим ситним словима.

8) Овај део *Дневника*, који је Јовановић обележио као „I књ. 15. VIII 1916. – 9. XI 1916“, писан је на листовима без линија, пресавијеним напола, а спојеним у виду свеске. Писан је с обе стране листа, на 67 страница, веома ситно, и текст је тежак за читање. Очито је да је овај део, као и наредне свеске, II, III и IV, писао континуирано на основу других бележака, вероватно с циљем да их припреми за објављивање.

3 Слободан Јовановић, „Јован М. Јовановић – Успомене из младости“, *Сабрана дела. Из историје и књижевности*, књига I, Београд 1991, стр. 580–581.

9) Део *Дневника* који је Јовановић обележио као „Лондон II књ. 9. XI 1916. – 9. XI 1917“, писан је на истом папиру, на 191 страни.

10) Јовановић је као трећу књигу *Дневника* обележио: „III 10. новембар 1917. – 29. XII 1918“. Начин вођења бележака и облик свеске исти су као и под бројевима 8 и 9. Овај део *Дневника* је најопширнији, броји 216 страна.

11) Део *Дневника* на чијој првој страни је уписано „1919“, писан је на папиру истог формата, ћирилицом и црним мастилом, такође ситним словима, тешко читљивим. Исписано је 37 страна текста.

12) Део *Дневника* са записима 22. XII 1919. – 2. I 1920. писан је на меморандумима – дволистовима: „Jugoslav Committee London“. Исписано је пет страна текста, ћирилицом, црним мастилом, у једном даху.

13) Део рукописа *Дневника* који је Јовановић означио „IV 17. VIII 1916. – 20. XI 1918“, писан је као и делови означени „I књ.“, „II књ.“, „III књ.“, и по свему судећи, то су његове „личне депеше“, како је то навео на више места у самом *Дневнику* и уредно упућивао читаоце на њих. Депеше су писане за време службовања у Лондону, и броје 71 страну рукописа.

Датуми у *Дневнику* су по старом календару, осим у оном делу дневничких записа који се односе на време од 22. децембра 1919. до 2. јануара 1920. године. Нови календар у Краљевини СХС почео је да се употребљава 15. јануара 1919, када је тај датум прерачунат у 28. јануар.

Београд, 16. октобар 2014.

Приређивачи